

ІСТОРИЧНИЙ АТЛАС УКРАЇНИ ВОЛОДИМИРА КУБІЙОВИЧА

Рецензія на кн.: Історичний атлас України.
Німецький документ з 1941 р. –
Мюнхен – Париж, 1993.

Рецензія представляє фундаментальну працю з обсягу історичної географії – раритетне видання – «Історичний Атлас України. Німецький документ з 1941 року», складений на основі «Атласу українських і суміжних країв», виданого В.Кубійовичем у Львові 1937 р. Книга, яку видано 1993 р. (Мюнхен – Париж) має 2 томи: власне атлас (38 карт німецькою мовою) та супровідний том англійською та українською мовами.

Наукова діяльність професора Володимира Кубійовича (23.09.1900 – 2.11.1985) видатного українського географа і демографа, картографа, визначного організатора української науки на зарубіжжі, людини енциклопедичних знань позначилася тим, що він зосередив свої наукові, позначені суворою об'єктивністю праці, на проблемах, які означено не тільки актуальністю, а й покликаних служити нагальним потребам національно-державного будівництва. Це були дії справжнього громадянина.

У своїй статті «Сучасні проблеми української науки» ще 1939 р. вчений писав: «В сьогоднішніх трагічних для нашої нації часах український учений повинен займатися в першу чергу не цими проблемами, які йому особисто любі й милі, але цими, які сьогодні зв'язані з потребами нації. Серед соток проблем повинен український вчений присвятити свій труд в першу чергу цим, на розв'язку яких жде нація й сучасне життя». (Сьогочасне й минуле. Ч.1. – Мюнхен – Нью-Йорк 1948. С.9).

У відповідності з своїми переконаннями вчений, областю наукових інтересів якого було розселення українців, уклав оригінальну карту «Етнічні групи південно-західної України (Галичина) на 1 січня 1939 р.» над збором матеріалів для якої працював кілька літ. Карта стала цінним фактичним матеріалом на захист підтвердження висновку щодо українськості західних земель, який оспорювали іноземні науковці.

Наступна наукова діяльність В. Кубійовича проходила у важких умовах еміграції, де патріот-українець розпочав видавати разом з однодумцями «Енциклопедію українознавства», яка визнана найбільшим досягненням української культури і наукової думки за кордоном, безсмертним пам'ятником вченому. Результатом титанічної праці самого Кубійовича та багатьох його сподвижників стала «Енциклопедія українознавства» (1) – «ЕУ – 2» – 10-томне видання словникової частини.

Серед наукової спадщини В. Кубійовича – антропогеографічні твори, присвячені Україні, в яких Карпати, їх географія, демографія, етнографія слугує провідною тематикою. Синтетичні праці вченого «Географія українських і суміжних країн» (у 2-х редакціях – 1938 і 1943) і «Атлас України і суміжних земель» (1937) – зробили вченого визнаним фахівцем у наукових колах світу.

На основі «Атласу» і зібраного додаткового матеріалу – географічного, демографічного, статистичного й картографічного спрямування, 1941 р. В. Кубійовіч опрацював серію карт з аналізом історичного розвитку України, представив склад населення України, визначив і подав його економічний потенціал.

Створені на передодні II світової війни в «Інституті студій кордонів і закордонних проблем» у Берліні за участю німецьких спеціалістів, ці карти певною мірою несуть відбиток ідеологічно спрямування студій даної установи та Східної Європи, а тому не позбавлені данини обставинам. Серія карт, опрацьована вченим, не була використана через орієнтацію німецьких вчених на нацистську ідеологію, на суттєві зміни що-

до «українського питання». Адаже зібраний, упорядкований, проаналізований матеріал, який мав чітку спрямованість – послужитися головним цілям українства, стати переконливим документальним свідченням у заходах створення Української держави, виходив далеко за межі тих завдань, які Німеччина мала намір реалізувати в Україні. Тож трапилося так, що значна частина карт Кубійовича довгий час взагалі вважалося втраченою і тільки 1988 р. до Українського Вільного Університету в Мюнхені їх добірку передала вдова професора Олександра Нікурадзе (1900 – 1981), який перейшов у власність Наукового Товариства ім. Т.Шевченка, презентантом якого був довгий час Кібійович, оскільки ініціював його відновлення в м. Мюнхен 1947 р. і став головою центральної оселі НТШ в Європі.

Підготовлене до друку репрезентоване нами видання здійснено на основі порівняння серії карт 1941 р. з картами «Атласу», окремими картами з «Географії українських і суміжних земель» (1937) та «Енциклопедії українознавства», здійсненої клопотанням та в результаті довгої співпраці В. Кубійовича з картографом Миколою Кулицьким і багатьма вченими діаспори, вболіваючими за розвиток українознавства за кордоном.

Потрібно відмітити той факт, що В. Кубійович на всіх своїх картах вживав інтернаціональну транскрипцію українських назв, місцевостей, рік, країв латиною, але ніколи не допускав германізації цих назв чи русифікації назв міст й країв, як це зроблено в розглядуваному нами виданні. Отже, зрештою виявилось, що деякі пояснення під картами суперечать поглядам автора цієї серії оригінальних картографічних пам'яток. Можливим то сталося через те, що матеріали Кубійовича зазнали в Інституті редагування, бо окремі принципові питання ніяк не узгоджуються з поглядами автора, який свого часу ніколи не йшов на компроміс.

У вступі-передмові до видання Аркадій Жуковський неодноразово наголошує на тому факті, що Кубійович, створюючи свою працю, завжди базувався на чисельних достовірних до-

кументах, оскільки кредом вченого вважав правду історії, принципи об'єктивності, вірогідності використаного матеріалу. Досить згадати кілька афоризмів вченого, які якнайкраще свідчать про його позицію людини, що присвятила себе науці: «Найкращою зброєю поневоленого народу в часи миру є наука», «Починаючи від Дідро енциклопедії стали найкращим банком історичної пам'яті народів, мостом між живими, мертвими і ще не народженими їх поколіннями», «Немає нічого ціннішого як розум і наука».

Отже, до «Історичного Атласу України – німецького документу з 1941 року» і супровідного до нього тому українською та англійською мовами ввійшло 38 листів карт і діаграм, які за своїм змістом поділяються на 13 історичних, 14 антропогеографічних (про населення), 8 економічних, 1-фізико-географічну, 1 політичну. З переліку видно, що головна мета зібраних карт і діаграм – представити історичний розвиток України, її населення та економічний потенціал. Важливо зауважити, що на всіх картах зазначені етнічні кордони територій, заселені українцями. Окрім основної української території, визначеної за етнічним принципом (на 1941 рік державно-республіканським кордоном УРСР, що не охоплював всіх українських земель), на картах позначено і суміжні країни, сягаючи на північ – до Москви, на південь – до Стамбула, на захід до – Бреслава, на схід – до Астрахані.

Цікава за своєю інформацією та ідейною спрямованістю карта з аркуша 38 «Українська пропозиція для майбутніх кордонів України», що не належить Кубійовичу, де представлено дані, які обстоювали радикальні україністи, щодо кордонів майбутньої української держави. Згідно тверджень авторів даної карти, кордони на заході (з Румунією, Угорщиною, Чехо-Словаччиною, Польщею) мали б покриватися етнічними територіями, натомість на півночі протягнуто лінію від Білостоку через Гомель, Курськ, Вороніж, Вольськ над Волгою; на сході кордон йде на схід від Волги, Каспійським морем; на Кавказі – через Кавказькі гори. Нереальність цього проекту очевидна, оскільки відомо (зазна-

чає це і А.Жуковський) українські націоналісти завжди домагалися створення української держави в етнічних її межах. Укладачі цієї карти, і це очевидно, відчували тиск з боку картографів берлінського Інституту. А їх мета була наскрізь прозорою.

Попри всі окремі відхилення від дійсного стану речей, на які вказано вище, карти «Атласу» мають свою вартість як історико-картографічне джерело, пам'ятка вітчизняної картографії та, одночасно, документ підготовки німецького походу на схід. Вони становлять неабияку цінність як фахово представлений картографічний і статистичний матеріал про українські землі на початок 1940-их років. Саме з цих міркувань Наукове Товариство ім. Т.Шевченка вирішило опублікувати серію карт, рівночасно вшановуючі пам'ять вченого – Володимира Кубійовича. Видання якнайкраще розширить джерельну базу для досліджень над науковою спадщиною В.Кубійовича.

Дещо потрібно роз'яснити тут і стосовно 2-го тому (текстової частини) – суттєвого додатку до серії карт, виданих у 1-му томі, на привеликий жаль, німецькою мовою. На перших 48 сторінках (I – XLVIII), де подано українською мовою пояснення до 66 карт та діаграм, документально впорядковано за тематичним принципом використану літературу та джерела, що надзвичайно важливо для дослідників, застосовано і опис методів, що ними користувався автор при опрацюванні окремих карт і діаграм. Видавець первісного основного «німецького документу з 1941 р.» – Інститут дослідження кордонів і закордонних проблем» у Берліні – Штегліці – зазначає у своїй передмові (стор. 2-га): «Окремо з'явився у тому ж видавництві переклад XXXIX сторінки тексту англійською мовою, на що особливо звертаємо увагу». Однак видавці остаточного варіанта «Атласу» так і не знайшли в бібліотеках Німеччини даного видання. Однак, в Серселі (біля Парижа) у архіві бібліотеки НТШ збереглися окремі нотатки Кубійовича до зазначеної карти. Брак I – VIII сторінок в рукописі не дав можливості видавцем відтворити на основі

українського варіанту дані, що, вочевидь, там містилися. Відтак тільки 2-га частина англійського перекладу текстової частини супровідного тому може претендувати на виклад концепції В. Кубійович та на оригінальність.

Попри все, згадане, дане фундаментальне видання – пам'ятка історико-картографічної думки української діаспори середини ХХ ст. – залишається унікальним свідченням велетенської праці вчених-українців над важливими проблемами української історії, які досліджувалися за допомогою історико-картографічного методу.

Maria Dmytrienko

**HISTORICAL ATLAS OF UKRAINE
EDITED BY V.KYBIYOVICH**

The review presents fundamental investigation of historical geography – rarity issue – «Historical Atlas of Ukraine. German document 1941», made up on the basis of «Atlas of Ukrainian and neighborhood regions» edited by V.Kubiyovich in Lviv in 1937. The book, which was issued in 1993 (Munich – Paris) has 2 volumes: the atlas (38 maps in German) and accompanying volume in English and Ukrainian.

